

LOZANO ESTÍVALIS, María (ed.)

Las imágenes de la maternidad. El imaginario social de la maternidad en Occidente desde sus orígenes hasta la cultura de masas

Alcalá de Henares: Ayuntamiento de Alcalá de Henares i Centro Asesor de la Mujer, 2000

La identitat és un dels tòpics més redundants dels darrers anys en la investigació periodística —però no només—, a conseqüència dels canvis socials i culturals produïts arran dels grans moviments de masses que es traslladen des del món pobre fins al ric i del protagonisme dels grups minoritzats, especialment les dones. Socialment, les identitats es reconstrueixen amb l'aparició de nous grups humans, socials, professionals, polítics i quan les barreges dels pòsits i les novetats adquireixen significació.

Els mitjans de comunicació en el seu paper de productors de sentit són, en bona mesura, constructors d'aquestes noves identitats i són també part responsable de la interpretació dels canvis. I aquesta responsabilitat fa necessari que els investigadors en periodisme aportin eines de reflexió i anàlisi a l'entorn de la identitat, sobre quins són els antecedents i l'evolució dels determinats grups al llarg de la història i com els mitjans de comunicació de massa doten d'una explicació els referents de les noves presències.

El llibre de María Lozano persegueix una explicació del paper de la dona, des de la figura de mare. És un estudi de la identificació femenina al llarg de la història, just fins a l'arribada de la cultura de masses. També de les repercussions que la simbolització de la dona com a mare ha tingut en la representació de rols femenins i masculins a través dels textos referencials històricament. L'autora tria la imatge de la mare, perquè és aquesta la més redundant i significativa, i així ho assenyalava l'investigador i catedràtic Miquel Rodrigo al pròleg, quan diu que el text de María Lozano demostra que «la representació cultural de la maternidad es la

más compleja que sobre el imaginario de la mujer se ha elaborado a lo largo de la historia del pensamiento de Occidente». I el llibre així ho demostra.

L'autora exposa primerament quins són els fonaments teòrics que han tractat des de diverses disciplines la idea/imatge de la dona. Subratlla que la imatge de la mare es canalitza a través de discursos, i per tant qui ha tingut el poder de controlar el discurs, tant des del punt de vista de l'accés com de la difusió, és qui ha estat capacitat per crear una imatge determinada de la dona. Això explicarà, des dels estudis de la ideologia, per què la dona apareix tan sovint simplificada només en el rol de mare, destacant el seu paper d'objecte de reproducció enfront del paper de subjecte actor, reservat per a l'home.

És al voltant de la idea de poder i de legitimació que l'autora indaga en diverses aportacions fetes des de diferents escoles, però centrant-se en els estudis culturals i la sociologia del coneixement, dels quals actualitza aportacions des de Gramsci i Simone de Beauvoir a Foucault, Kristeva i les diverses teories feministes des dels anys seixanta. També Habermas, Giddens, Ibañez i destacadament les referències de Martín-Barbero, Castells i altres investigadors de la comunicació que han fet aportacions significatives, partint de l'anàlisi de la història i la teoria de la identificació en la cultura de masses.

D'aquest primer tast teòric voldria destacar que l'autora manté una posició distanciada respecte a les teories que hi exposa. És molt meritori l'acostament a les diverses tendències sense caure en el risc de decantar-se d'entrada per una d'elles, mirant-se-les totes amb la mateixa pre-

caució i distància crítica, sense concessions ni prejudicis. Ara bé, no hem de creure que l'autora no es posicionarà en cap cas. Al contrari, la selecció i l'ordre d'exposició dels corrents teòrics ens preparen per a un camí dibuixat amb discreció metodològica, però que demostra rotundament que ha extret profit de cadascuna de les eines. Lozano es converteix, així, en una veu polifònica, que discuteix amb els autors, que ens guia i que ens fa aturar en aquelles observacions que li donaran rendiment. Ens fa veure que l'objecte d'estudi depassa les fronteres de l'excusa, de l'exemple, quan diu que qüestionar la maternitat implica actuar sobre l'ordre del dir, del fer, de la semàntica, de la pragmàtica, de la ideologia i de la responsabilitat, garantint així el valor de la utopia, de la transformació i de la possibilitat (27). Persegueix, doncs, una actitud i un compromís: desemascarar el discurs androcèntric, posant de manifest els processos comunicatius que col·laboren a construir-lo (36).

Caldria destacar també la presentació de teories clarament provocadores, que obliguen el lector a prendre'n part, a opinar en silenci, a autoanalitzar-se i a preguntar-se sobre els prejudicis i les creences d'un mateix, i sobre el rol que com a dones o homes tenim i mantenim legítimament o il·legítim.

Un cop presentades les bases teòriques de l'estudi, Lozano s'endinsa en l'estudi diacrònic de la imatge de la dona com a mare, situant-la des dels inicis culturalment significatius per a la cultura del nord, dels anomenats «pobles occidentals», això sense descuidar-ne mai els antecedents i fent escadusseres incursions en altres cultures que actuen com a contrast. Mite i logos és una de les primeres dicotomies sobre la qual l'autora comença a posar els fonaments de la construcció de la imatge femenina. Analitza el mite i la seua relació amb l'oralitat, amb la poesia, amb la natura, en contraposició al logos, la ciència, la raó, el coneixement, la

cultura. Ens parla de la visió dels grecs i de les explicacions de l'ordre i el caos i la seua relació amb la feminitat i la masculinitat. Hi aporta l'explicació del funcionalisme i del simbolisme, amb els quals discuteix intel·ligentment i encara contrasta el simbolisme amb les tesis semiòtiques de Lotmann i amb la psicoanàlisi de Freud i de Jung.

També dóna explicació del significat de la representació de la figura de la dona com a deessa, les qualitats i característiques que li eren atribuïdes i la seua relació respecte als déus i als homes, dels papers de les dones en les tragèdies gregues i de l'evolució fins al cristianisme.

És especialment interessant l'apartat que l'autora dedica a donar compte del paper de la dona en els llibres sagrats del cristianisme, l'Antic Testament i el Nou Testament, atesa la seua influència en el pensament occidental. Al Nou Testament, respecte a l'Antic, la dona apareix tractada amb una visió més igualitària, tal com la presenta Jesús, diu Lozano. Però, diu també, la lectura que n'ha fet l'Església, fent-hi una interpretació androcèntrica, posa en evidència la manca de capacitat de la religió d'assumir l'alteritat. L'autora resumeix aquesta evolució com a conseqüència de la influència que la religió cristiana ha rebut del pensament grec «lineal, dual y dicotómico», imposant a través de l'Església el triomf de la raó sobre el mite.

La influència dels grecs i dels hel·lenistes, els textos de Plató i sobretot d'Aristòtil van configurar una imatge de l'home/dona envers públic/privat, imatge que mantindrà el seu pes encara durant l'edat mitjana i el Renaixement. L'autora fa un recorregut pels textos bíblics, el llibre del Gènesi i la influència dels grans teòrics de l'Església, com foren per exemple sant Agustí i sant Tomàs, per demostrar com evoluciona la imatge de la dona mare: verges, vídues i casades, però sempre com a ser imperfecte. Hi és especialment interessant que l'autora aprofite també l'escassa documentació on les dones es mani-

festen discursivament, això contrasta l'actitud davant l'imaginari construït sobre la seua identitat. És aquest tercer capítol més descriptiu, en el qual se'ns desvetllen fonamentalment com s'han construït les associacions de la dona com a procreadora al servei de Déu i de l'home. Maria Lozano també ens exposa quins han estat els motius de l'evolució de la imatge de la dona des de les seues primeres representacions com a lactants al llarg del Renaixement, i la seua relació amb la nova nova visió medicoginecològica. Parla de l'oportuna aparició de la nodridora com a nova figura social, la qual compleix necessitats diferents en funció de l'escala social de les dones a qui suplanta. El Renaixement redescobreix les imatges sobre la dona, però ara amb arguments científics. Perquè serà la ciència la que reactualitzarà la construcció de la identitat femenina a partir de la interpretació dels clàssics grecs i de la patristica.

Un altre aspecte rellevant d'aquesta època i que Lozano destaca és el valor de la bellesa com a símbol de poder i la consideració de la senectud com a amenaça i mort. El nou ideal de dona de la societat premoderna és, a més de bella —i doncs, al servei del plaer masculí—, una dona que es reserva per a l'àmbit domèstic, femení per excel·lència, que es fa mestressa de la llar i que es realitza a través de la preservació d'aquesta llar i dels que la componen: marit, fills i ancians.

Arribada la modernitat, el llibre de María Lozano indaga en la influència de les noves línies de pensament i de les repercussions dels avenços científics en la construcció de la imatge de la dona moderna. L'aparició del marxisme i la seua visió de la família, segons explica l'autora, resitua la imatge de la dona a qui el nou capitalisme li ha atorgat el paper de generadora de força de treball i d'estabilitzadora de la família, com a nucli econòmic i social primer. Té, aquesta visió, uns antecedents il·lustrats, Voltaire i sobretot Rousseau, que havien insistit a reduir la

funció social de la dona a l'àmbit privat, amb la qual cosa s'assenta el nou mite de l'instint maternal i l'amor de mare. Gràcies a aquests tòpics, la dona redimeix el seu pecat original, de ser imperfecte, també físicament.

La ciència, deïa, al segle XIX també resulta reveladora d'una imatge que per primera vegada és observada biològicament. La psicoanàlisi i, especialment, els estudis científics sobre la dona de Freud i Charcot en relació amb la histèria, representen una descripció de la dona, sense qüestionar-se, però, les causes històriques i culturals de la seua construcció imaginària. Freud ara es distancia de les interpretacions deterministes de la natura i pren en consideració la imatge que la dona té d'ella mateixa com a ésser incomplet i les conseqüències que se'n deriven. És especialment interessant que l'autora destaque com l'obra de Freud ha influït en la construcció de molts melodrames cinematogràfics nord-americans, els quals han aconseguit perpetuar una imatge de la dona simple, sense un pensament profund a l'hora d'interpretar la realitat que l'envolta.

El llibre es queda a les portes del segle XX. Malgrat totes les guerres i maldats que hi han esdevingut, ha estat el segle del reconeixement dels drets humans, i les dones han estat les capdavanteres en aquest moviment de reconeixement de les minories de poder. És per això que espere que el futur llibre de María Lozano aportarà la visió més optimista de la història respecte a la dona i la seua condició de mare. Una visió que les dones del segle XX han hagut de construir, fent front a les mentalitats forjades des de fa tants segles. Mentalitats que han facilitat l'ordre simbòlic patriarcal, que en la majoria dels països del món encara es manté.

Espere, així mateix, que el futur treball de María Lozano siga més que una aproximació a les teories sobre la visió de la dona, tal com ha dut a terme al llarg d'aquest llibre. Seria especialment interes-

sant que, ja que l'autora es compromet a seguir en aquesta línia, l'estudi futur compte també amb un exercici al més pràctic possible de microanàlisi de textos, especialment dels mitjans de comunicació de massa. Perquè baixar a la realitat del text concret, a l'anàlisi minuciosa, és, particularment ara, més necessari que mai, quan les dones participem directament d'aquesta construcció.

Per acabar, recomane efusivament la lectura d'aquest llibre, perquè ofereix una perspectiva teòrica molt completa i rigorosa de la construcció de la imatge de la dona i de la mare al llarg de la història.

Ens situa com a dones hereves d'un silenci a què se'ns ha relegat, però sobretot ens permet conèixer amb molta més autoritat on són les claus del pensament que des de fa segles necessitem desmuntar. I crec molt sincerament que el paper de la ciència i dels estudis científics en general han de contribuir de manera manifesta, com ho fa María Lozano des de la seua tribuna, a fer de la societat un món més just per a tots, absolutament de tots i totes.

Mavi Dolç Gastaldo

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Filologia Catalana

SIMONE, Raffaele

La tercera fase. Formas de saber que estamos perdiendo

Madrid: Taurus, 2001

(*La Tèrza Fase*. Traducció de Susana Gómez López)

Homo videns versus fòssils gutengberians

Tot i que després d'Umberto Eco i la seva reflexió sobre apocalíptics i integrats a la cultura de masses s'ha de tenir molta cura pel que fa a aquesta mena de distincions, com la que dóna títol a aquesta crítica, també és cert que la majoria d'investigadors dels mitjans de comunicació acostumen a diferenciar-se pel fet de ser més o menys crítics amb l'objecte d'estudi i les seves conseqüències, com demostren les reflexions de, per citar alguns noms, M. Castells, N. Negroponte, G. Sartori, G. Steiner i el mateix R. Simone. Com és sabut, n'hi ha que es deixen enlluernar pels «impulsos de la brigada lluminosa», si se'm permet la llicència de manllevar l'expressió de Joyce per designar la televisió i, a més, utilitzar-la per a la resta d'aparells multimediàtics. D'altres es mostren escèptics respecte a la indeturable incidència de la proliferació d'eines tecnològiques a la vida quotidiana, aquests «lladres de temps», en paraules de K.R.

Popper. I és en aquest segon grup on hem de situar *La tercera fase*, ja que l'autor relaciona aquesta proliferació amb la pèrdua de certes formes de coneixement, relació argumentada amb escriure per l'autor, com ens proposen demostrar.

El lingüista Raffaele Simone, autor, entre altres, del manual *Fundamentos de lingüística*, i de reflexions sobre el llenguatge com *Diario lingüístico de una niña: ¿Qué quiere decir Maistock?*, preconitza una lingüística centrada en l'usuari, que cerqui en l'anàlisi dels textos les empremtes que l'individu hi deixa. Un dels seus àmbits d'estudi és la limitació de l'arbitrarietat de les llengües i les profundes afinitats que es donen entre diverses llengües a causa de la naturalesa de l'usuari, idees que ha desenvolupat especialment arran de les diferències entre la forma parlada i escrita de les llengües.

En el cas que ens ocupa, l'autor s'allunya només parcialment del seu camp d'estudi per endinsar-se en l'anàlisi de la, per ell, devastadora influència de l'ús massiu de la televisió, Internet..., en definitiva,